

НОВІ ВИДАННЯ

Аріна Орехова

АПОЛОГІЯ БЕРГСОНА: ПОЗАЧАСОВА ТРИВАЛІСТЬ.

Lovasz, A. (2021). *Updating Bergson: A Philosophy of the Enduring Present*. Lanham: Lexington books.

Угорський дослідник Адам Ловас у праці «Оновлюючи Бергсона: філософія тривалого теперішнього» [Lovasz 2021]¹ досліджує провідні ідеї Бергсонової філософії крізь їх розгортання у філософському і науковому дискурсах як на початку ХХ ст., так і нині.

Мета праці заявлена у вступі: розкриття базової онтологічної структури «-ing». Під цим мається на увазі одна з основних ідей у вченні Бергсона – ідея тривалості (*la durée*). Утім, Ловас пропонує переосмислити й оновити розуміння тривалості, а її розгляд у Бергсоновому вченні позиціонує як запрошення до подальшої філософської дискусії.

Праця має п'ять розділів, а також завершальний фрагмент, який хоч і не є повним продовженням попередніх частин, усе ж органічно вбудований в структуру твору. У розділі 1 «Дестабілізуючи думку [Destabilizing Thought]» представлено засади філософії Бергсона. Окремо наголошено на категорії «можливого» («possible»). Ідея Бергсона полягає в запереченні «можливого» як категорії, вбудованої в парадигму неперервного зв'язку між минулим, теперішнім і майбутнім. Ловас акцентує увагу на праці «*La Pensée et le mouvement*». Схоже бачення викладають і автори збірки «*Interpreting Bergson*», цитуючи один з пізніх Бергсонових есеїв «*Le possible et le réel*» (Можливе і реальне) [Lefebvre, Schott 2020: 1-2].

Відійшовши від категорії «можливого», Бергсон пропонує повернутися до тривалості як центрального поняття. Тривалість передбачає постійну зміну, яку Бергсон називає справжньою суттю речей. Очевидно, що в такому разі, тривалість не є гомогенною і неподільною, проте «кількісність» тут усе ж не доречна. Ловас ілюструє цю думку Дельзовим описом тривалості як множини неоднакових частин (р. 24).

І все ж буденному сприйняттю притаманне уявлення про час як про послідовність минулого, теперішнього і майбутнього. Чому? Бо прагматичне людське життя потребує їх, щоб знайти орієнтацію.

© А. Орехова, 2023

¹ Надалі посилання на це видання подані спрощено: у круглих дужках наводиться лише номер сторінки після скорочення р., без прізвища автора і року публікації.

Розділ 2 «Завершуючи відносність [Completing Relativity]» стосується відомої Бергсонової полеміки 1922 року з Альбертом Айнштайном і його однодумцями. Ловас стверджує, що стандартна точка зору, повторювана багатьма критиками Бергсона («філософ хибно зрозумів наукове значення теорії відносності»), є помилковою. Хоча Бергсонові формулювання іноді викликають певні сумніви, загалом вони свідчать про розуміння постулатів теорії відносності та вказують на кілька реальних невідповідностей в Айнштайновому уявленні про просторову позицію часу. Тож, за Ловасом, можна стверджувати, що Бергсон фактично розширює проблематику теорії відносності.

Подальший розвиток різних галузей знання, зокрема і квантової фізики, показує, що час не можна звести до простору. Більше того, застосування бергсонівської ідеї тривалості показує, зрештою, що відомий у контексті теорії відносності Парадокс близнюків є не більше ніж неправильним уявленням про час. Отже, парадоксальність зникає.

Теза Ловаса не передбачає двозначностей: у тій дискусії зовсім не Бергсон не розумів Айнштайна, і йшлося не про взаємне непорозуміння, а лише про нерозуміння з Айнштайнового боку. Зважаючи на релевантні та різноманітні аргументи, наведені в розділі, така позиція має вигляд цілком обгрунтованої. Також, на думку Ловаса, Бергсона не зрозумів і Ілля Прігожин, який дав несправедливу оцінку бергсонівській ідеї тривалості та її можливої застосовності.

Розділ 3 «Стаючи буттям [Being Becoming]» містить дослідження ідеї еволюції. Її розгляд неможливий без уявлення про зміну як суть речей, у контексті чого відбувається часткове повернення до тем попередніх розділів. Водночас додається концепт *élan vital* (творчої життєвої сили/духу) як ключового компонента справжньої еволюції.

Притаманна живим істотам суб'єктивність і автентичність існування, здається, не узгоджується з *élan vital*, адже під його всезагальним впливом зникає автономія «одиниць життя». Ловас бачить розв'язання суперечності в самому характері онтологічної моделі Бергсона, якій властиві індетермінізм, нестабільність і множина неоднакових тривалостей. Розглядаючи рух в кіно, іншу тему Бергсонової «L'Évolution créatrice» (Творча еволюція), провідної праці аналізованого нині розділу, Ловас знову повертається до індетермінізму згаданої онтологічної моделі.

Розділ 4 «Стрибаючи в матеріальність (Leaping into Materiality)» описує Бергсонове бачення проблеми психофізичного дуалізму за працею «Matière et mémoire» (Матерія і пам'ять). На прикладі пам'яті Бергсон показує хибність засновків, що лежать в основі цієї проблеми і стверджує, що вона є результатом лише помилки сприйняття.

Так постає важлива тема сприйняття, де ключове поняття *image* конституює уявлення про пам'ять і матерію; з'являються ідеї чистого сприйняття і чистої пам'яті. Чисте сприйняття – це пряме сприйняття, вільне від часовості, а також процес безпосередньої взаємодії зі становленням буття. Це відповідає теперішньому без минулого чи майбутнього. Чиста пам'ять була би збереженням усіх *image*, абсолютним минулим. Чисте сприйняття і чиста пам'ять не є реальними способами дії, а лише теоретичними конструктами, виокремленими для того, щоб зруйнувати самі підстави проблеми дуалізму.

І тіло, і мозок постають як окремі *images* серед усіх інших, рівних за значенням. Ця ідея випливає з тверджень Бергсона про відсутність прямого зв'язку між мозком і свідомістю, які згодом розгортаються в прихильність філософа до панпсихізму.

Завдяки появі конструктів чистого сприйняття, чистої пам'яті й уявлення про мозок і тіло як *image* ми можемо відкинути проблему психофізичного дуалізму й перейти до проблеми дуалізму сприйняття і пам'яті, у межах якої пам'ять завжди матиме менш вигідну позицію через свою віртуальність.

Останній розділ 5 «Getting Back to Duration [Повертаючись до тривалості]» присвячений розкриттю Берґсонової етичної теорії. Праця «*Essai sur les données immédiates de la conscience*» (Проба про безпосередні дані свідомості) є ключовою для цього розділу.

Берґсон і в цьому аспекті пропонує повернутися до тривалості, а отже й до суб'єктивності, вітальності та індетермінізму буття. Він стверджує, що людям не потрібен інший простір для вільної дії, окрім вже існуючого. В основі моральної теорії – вільний акт того, хто дозволяє собі жити. Вільний акт є імпульсом, що виникає зсередини особистості й абсолютно відповідає динамічності тривалості.

Свобода в Берґсона – це свобода від обмежень визначеності, отже вільним актом буде не вибір у межах фіксованих можливостей чи альтернатив, а взаємодія з іншими тривалостями відповідно до особливостей власної динаміки існування. Разом із тим, такий акт – це рідкісний випадок, який передбачає абсолютну невизначеність.

Висновок книги Ловаса оформлений не як підсумок розкритих раніше ідей, а як окреслення місця в загальному полі дискусій про тривалість. Складений з двох невеликих текстів, він наголошує на понятті «тривалості поза темпоральністю», наводячи як приклад доробок Томаса Еліота й нещодавнє дослідження Матяша Моравця, чії ідеї доповнюють окреслені Ловасом.

Загалом, книга «Оновлюючи Берґсона: філософія тривалого теперішнього» є ґрунтовним і оригінальним дослідженням філософії, що піддалася стигматизації. Пересмислення берґсонівської спадщини, здійснене Ловасом і підкріплене численним аргументами різноманітних дослідників, видається вдалим і цікавим. Праця є фундаментальним дослідженням провідної ідеї Берґсона, розглянутої повно й оригінально.

В оформленні тексту впадає в око креативний підхід. Наприклад, узявшись розглядати моменти «-ing» у зв'язку з провідною для книги ідеєю тривалості (дієслівне закінчення «-ing» в англійській вказує на тривалу дію в теперішньому часі), автор послідовно вживає дієслова з «-ing» у назвах усіх п'яти розділів. Як, до речі, і в заголовкові твору. Очевидною є також послідовність викладу, чітка сконцентрованість на розкритті обраної теми.

Проте значна кількість біологічних прикладів, скажімо, з морськими огірками в першому розділі (р. 21), виглядає комічно через невідповідність контексту (адже контекст тут – онтологія). Берґсонові праці часто містять посилання на «здоровий глузд», дослідження з інших галузей знання чи на досвіди щоденних ситуацій. Проте не можна сказати, що йдеться про емпіричний аналіз, адже Берґсон здебільшого використовує подібні образи як пояснювальну аналогію. Водночас у своїй «*L'énergie spirituelle*» (Духовній енергії) він зазначає, що мислення за аналогією як спосіб узагальнення – поширена помилка, що не веде до достовірних результатів. Чи можна сказати, що засилля подібних прикладів у Ловаса є наслідуванням Берґсонового стилю?

Крім того, у бібліографії містяться лише переклади класичних творів Берґсона. Зважаючи на те, що в дослідженні Ловаса неодноразово розрізняються найтонші поняттєві відтінки, така робота з текстами видається нерелевантною. Важко уявити, як вона може бути успішно здійснена без оригіналів.

Згадуючи про проблему методу в Бергсона (р. 50), Ловас стверджує, що сприймає філософію Бергсона як ціле, в усій її єдності. Це стає очевидним у викладі. Адже Ловас обмежується критичним аналізом аргументів, спрямованих проти Бергсона, і не без успіху захищає ідеї філософа. У зв'язку з цим постає питання про належний метод дослідження філософії Бергсона. Очевидно, що аналітичний підхід не здатен адекватно взаємодіяти з такого роду текстами. Утім, чи можна вважати адекватним методом повне прийняття їхніх тез?

Однак згадані аспекти є лише приводом для дискусії, адже вони жодним чином не применшують змістовності викладу й оригінальності переосмислення, притаманних праці Адама Ловаса.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ / REFERENCES

- Bergson, H. (1922). *L'Energie Spirituelle: Essais et Conférences*. Paris: Alcan.
- Lefebvre, A., & Schott, N. (Eds.) (2020). *Interpreting Bergson: Critical Essays*. Cambridge: Cambridge UP. <https://doi.org/10.1017/9781108367455>
- Lovasz, A. (2021). *Updating Bergson: A Philosophy of the Enduring Present*. Lanham: Lexington books.

Одержано / Received 05.07.2023

Arina Oriekhova

The Apology of Bergson: timeless duration. Lovasz, A. (2021). *Updating Bergson: A Philosophy of the Enduring Present*. Lanham: Lexington books.

Review of Lovasz, A. (2021). *Updating Bergson: A Philosophy of the Enduring Present*. Lanham: Lexington books.

Аріна Орєхова

Апологія Бергсона: позачасова тривалість. Lovasz, A. (2021). *Updating Bergson: A Philosophy of the Enduring Present*. Lanham: Lexington books.

Огляд книги Lovasz, A. (2021). *Updating Bergson: A Philosophy of the Enduring Present*. Lanham: Lexington books.

Arina Oriekhova, undergraduate student at the Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Аріна Орєхова, студентка філософського факультету КНУ імені Т. Шевченка.

e-mail: orehovaa084@gmail.com
